



## ABBÂSÎ SARAYINDA ROL ALAN HEKİMLER: BUHTÎŞÛ' AİLESİ VE TIP TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Zehra GENÇEL EFE\*

### ÖZ

Buhtîşû' ailesi, Abbâsî devletin başından itibaren saraya intisap etmiş ve yaklaşık iki yüzyıla yakın hekimlik görevlerini icra etmişlerdir. Abbâsî dönemi sağlık kurumlarının işler hale gelmesindeki rolleri kadar bu alanda yaptıkları tercüme ve te'lif eserlerle, bilim dünyasına önemli katkılar sağlamışlardır. Bu ailenin hizmetleriyle, İslam medeniyeti tıp alanında büyük bir gelişme sağlamıştır. Kaynaklarda bilgileri ve eserleri günümüze ulaşabilmiş olanlar: Curcis b. Cibrâil, Buhtîşû' b. Curcis, Cibrâil b. Buhtîşû' b. Curcis, Buhtîşû' b. Cibrâil b. Buhtîşû', Cibrâil b. Ubeydullah, Ubeydullah b. Cibrâil'dir. Ünlü tıp tarihçilerinden İbn Ebû Usaybia, kendinden önceki tabakât yazarlarından farklı olarak, bu altı hekim başlıklar halinde ele almış ve hayatlarına dair geniş bilgiler vermiştir. Çalışmamız bu dönemi en iyi yansıtan klasik tabakât yazarları olan İbn Ebû Usaybia, İbnü'n-Nedîm, İbnü'l-Kiftî ve Gregory Ebu'l-Ferec'in eserleri esas alınarak hazırlanmıştır. Bu eserler, Buhtîşû' ailesi ile ilgili çok önemli ayrıntılar vermişlerdir. Şüphesiz ki, İbn Ebû Usaybia'nın 'Uyûnü'l-enbâ' fi tabakâti'l-etibbâ' adlı eseri, bir hekim tabakâtı olması hasebiyle ve bu bilim adamlarını Abbâsî dönemi hekim tabakasından ayrıntılı olarak ve başlıklar halinde derli toplu ele alması yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Kaynaklar, hekimlerin kendi sanatlarına dair çalışmalarını ve katkılarını ele alırken, aynı zamanda kendi dönemlerinin siyasi ve sosyal olaylarına da ışık tutmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** İslam Tarihi, Tıp Tarihi, Abbasiler, Beytülhikme, Buhtîşû' Ailesi.

## THE PHYSICIANS WORKING IN THE ABBÂSÎD COURT: THE BUKHTÎSHÛ' FAMILY AND ITS IMPORTANCE FOR THE HISTORY OF MEDICINE

### ABSTRACT

The Bukhtîshû' family joined the palace from the beginning of the 'Abbasid state and performed their duties as physicians for nearly two centuries. They made significant contributions to the world of science with their translations and copyrighted works in this field, as well as their role in making the medical institution of the 'Abbasid period operational. With the services of this family, Islamic civilization has made great progress in the field of medicine. Those whose information and works have survived in the sources: Djurdjîs b. Djibrîl, Bukhtîshû' b. Djurdjîs, Djibrîl b. Bukhtîshû' b. Djurdjîs, Bukhtîshû' b. Djibrîl b. Bukhtîshû', Djibrîl b. 'Ubayd Allah, 'Ubayd Allah b. Djibrîl. Ibn Abi Usaybia, unlike his predecessors, dealt with these six physicians under headings and gave extensive information about their lives. The basis of classical technology is prepared for work. These are Ibn Abi Usaybia, Ibn al-Nadim, Ibn Al-Kiftî and Gregory Abû'l-Farac these are the best discounted prices. These works gave very important details about Bukhtîshû'. The person Ibn Abi Uşaybi'a' is a physician's work 'Uyûn al-anbâ' is a physician's stratum, and this scientist is in a position to distinguish himself from being one of his physicians in the 'Abbasid period and in a dignified manner.

**Keywords:** History of Islam, History of Medicine, 'Abbasid, Bayt al-ḥikmah, Bukhtîshû' Family.

### Araştırma Makalesi

**Makale Gönderim Tarihi: 28.04.2023; Yayına Kabul Tarihi: 24.05.2023**

\* Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Çorum. ORCID:0000-0002-7558-7382

E-posta: [zehra.gencelefe@gmail.com](mailto:zehra.gencelefe@gmail.com)

## **Giriş**

Tıp biliminin tarih öncesi dönemlere uzandığı görülmektedir ve arkeolojik kazılar bu deneyimlerin insanlık tarihi kadar eski olduğu sonucuna götürmektedir. Irak bölgesindeki Şanidar Mağarasında ortaya çıkarılan ve Taş Devri'ne dair Neandertal insan kalıntıları bu iddiayı desteklemektedir. (Bayat, 2016, s. 34-35)

Keldanîler, (Zeydan, 2012, s. 2/563) Yunanlılar ve Mısırlılar Tıp ilminin gelişmesinde önde gelen milletler arasında yer almışlardır. Antik Yunan'la ilgili ilk tıp bilgileri M.Ö. IX. yüzyıllara kadar uzanır. Homeros'un İliada ve Odysseia adlı eserinde 150 kadar anatomi kavramı bulunmaktadır. (Bayat, 2016, s.100) Bu bölgedeki Kos halkından da büyük hekimler çıktığı bilinmektedir. Bunlar arasında en meşhur olanları Hipokrat ve onun ataları olan Asklepios ailesidir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 9) Onlar tarafından aktarılarak Hipokrat'a kadar ulaşan bilgiler, Hipokrat tarafından kaydedilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserler tıp tarihi açısından büyük öneme sahiptirler. Literatüre göre, Asklepios tıpla ilgili kayda değer şeyler söyleyen ilk kişi olma özelliğini taşımaktadır.

İslam Medeniyetinde tıbbın kaynakları arasında öncelikle Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler sayılırken, Arap toplumunun kendine özgü tıp birikimi de bu kaynaklar arasında yerini almıştır. (Gençel Efe, 2019, s. 9) Müslümanların kendilerinden önceki medeniyetlere dair tıp birikiminin de İslam tıbbının kaynakları arasında olduğunu kabul etmek gerekir. İlk dönem fetihlerinin güzergâhındaki Şam, Irak ve Mısır'da pratik tıp açısından önemli tıp birikiminin varlığı bilinmektedir. Bu birikim özellikle Keldâniler ve Bâbilliler'den miras kalmıştır. Ayrıca Makedonyalı İskender ile bu bölgeye taşınan Yunan tıbbı da bu coğrafyadaki mirası zenginleştirmiştir. (el-Hamârîne, 2012, s. 147) Yukarı Mezopotamya'da İskenderiye, Nusaybin, Urfa, Kinnesrin, Cündişâpûr ve Harran okullarında, Bâbil, Hint, Mısır, Fenike, Grek, Roma, İran medeniyetleri içinde oluşan ilmi ve kültürel miras okutuluyordu. (O'leary, 1979, s. 29)

Cündişâpûr okulunun bulunduğu Cündişâpûr şehri I. Şâpûr b. Erdeşîr (M.S. 241-272) zamanında kurulmuştur. (Demirci, 1996, s. 30-1) Şehrin kuruluşu ve adına dair birçok teori ile sü-rülmektedir. (Söylemez, 2015, s. 27-35) Bunlardan en dikkat çekici olanlardan birisi, I. Şâpûr'un Roma İmparatoru'nun kızıyla evlenmesinden sonra, çok sevdiği eşini mutlu etmek için ve Romalıları getirip yerleştirdiği şeklindeki rivayettir. Hatta bu şehre Romalı tabipleri de getirerek eşini memnun etmeye çalışmıştır. (Söylemez, 2015, s. 30)

I. Hüsrev (531-579) zamanında kurulan Cündişâpûr okulunda, Yakubî ve Nastûrî bilgilerin toplanmasıyla da felsefe, tıp ve astronomi çalışmaları yoğunlaşmış, şehir bir ilim merkezi haline gelmiştir. Cündişâpûr, Hz. Ömer döneminde Müslümanların eline geçtikten (17/638) sonra da önemini korumuştur. Hz. Peygamber zamanında yaşamış olan meşhur Arap hekim Hâris b. Kelede (öl. 634) bu okulda eğitim görmüştür. Muaviye'nin (661-680) hekimi İbn Asâl en-

## ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

Nasrânî de bu okulda yetişen hekimlerdendir. Abbâsîler zamanında önemli faaliyetlerde bulunan ve üç asra yakın sarayda hekim olan Buhtîşû' ailesinin ilk üyelerinden Curcis b. Cibrâîl de bu okulun yetiştirdiği âlim ve hekimlerdendir. (Uslu, 1993, s. 117-8)

Cündîşâpûr okulunun en önemli özelliklerinden biri de buraya birçok Hintli âlimin gelmiş olması ve Hint kültürüne dair birçok çalışmayı Farsçaya çevirmeleri, dolayısıyla Hint kültürünü buraya taşımış olmalarıdır. Daha sonra bu eserler Arapçaya çevrilerek İslam medeniyetine kazandırılmıştır. (Demirci, 1996, s. 30-1) Bu akademiler ve bunların bölgelerinde meydana getirdiği kültürel miras, Emevîlerle başlayıp Abbâsîlerle devam eden, özellikle de Beytülhikme'nin kurulmasıyla İslam medeniyetinde altın çağı oluşturmuşlardır. Bu yönüyle, Eski Grek kültürü, Müslümanların en çok yararlandıkları dış etkenlerin başında gelmektedir. (Tural, 2012, 230-5) Cündîşâpûr okulu, Nusaybin, Harran, İskenderiye ve Atina okulları ile İslam medeniyeti arasında köprü görevi görmüştür. (Söylemez, 2015, s. 51) Bu durum diğer bilim dallarında olduğu gibi, tıp alanında da böyledir. Müslüman olan ilim adamlarının yanında, başka dinlere mensup ilim adamlarının da İslam Medeniyeti içerisinde eserler vermeleri, İslam medeniyetinin etki alanını genişlettiğini ve ileriye taşıdığını göstermektedir.

Tıp alanında yapılan çalışmaların Beytülhikme'deki öncüsü Huneyn b. İshak (öl. 260/873) olmuştur. Huneyn, Cündîşâpûr okulunda eğitim almış, bu sırada hocasıyla yaşadığı bazı sorunlardan dolayı Yunan diyarına gitmiştir. Burada Grek dili ve felsefesini, ilerleyen dönemlerde de Arapçayı öğrenmiştir. (O'leary, 1979, s. 114) Hem Arapça ve Yunancaya hâkim olması hem de dönemin en iyi hekimlerinden olması bu çalışmalarda tercih edilmesinin sebebi olmalıdır. Başta Dioscoridos'ın *De Materia Medica*'sı olmak üzere kadim hekimlerin eserlerini tercüme etmiştir. (Hamiduddin, 2021, s. 391) Bunun yanında *kunnâş* ve *akrabazîn* türü te'lif eserler de kaleme almıştır. (Hamiduddin, 2021, s. 391-3) Kendisi özellikle kadın hastalıkları ve doğum konusunda uzmandır. (O'leary, 1979, s. 27) Bu dönemde yapılan çalışmalar, İslam medeniyetinin gelişmesinde önemli olmuştur. Bu ilmî atmosferde yetişen Ebû Bekir Râzî (öl. 313/925) Zehravî (öl. 404/1013), İbn Sînâ (öl. 428/1037) ve İbnü'n-Nefis (öl. 687/1288) gibi Müslüman tabipler, yalnızca İslam âleminin değil, dünya tıp tarihinin de en ünlü hekimlerinden olmuşlardır. Müslümanlar teorik tıp bilimini öncelikle Grek kaynaklarının Arap diline çevrilmesiyle öğrenmeye başlamışlar ve bu alanda da kayda değer bir aşama kaydetmişlerdir. Bu çeviri faaliyetlerini Hint kaynaklarının çevrilmesi takip etmiş ve bu deneyimler sentezlenerek bir hazine oluşturulmuştur. Hipokrat, Galen ve Dioscorides gibi Grek hekimlerin eserleri, İbn Sînâ ve Ebû Bekir Râzî gibi bilim insanlarına kaynaklık etmiştir. Böylece İslam medeniyeti, tıp biliminde ortaya konan yeni yöntem ve uygulamalarla, bu bilimi yükseltilere taşıyacak kurum ve değerler oluşturmuştur. İbn Sînâ, Ebû Bekir Râzî, Zehravî, İbnü'n-Nefis gibi âlimlerin tıpla ilgili eserleri hem Doğu'da hem de Batı'da asırlarca başvuru kaynağı olarak okutulmuştur. (Demirci, 1996, s. 195)

Halife Mansur, tercüme faaliyetleri çerçevesinde birçok tıp eserini tercüme ettirmiştir. (Vural, 2018, s. 312) Halife Mütevekkil'in göz doktoru Ali b. Rabben et-Taberî, tıp ve eczacılık alanındaki ilk eserlerden sayılan *Firdevsü'l-hikme*'yi kaleme almıştır. Bu çalışma beden ve ruh sağlığını ayrı olarak ele almış, hekimlik ahlakına vurgu yapmıştır. (Vural, 2018, s. 313) Eyyûb er-Ruhavî *el-Abraş* adıyla meşhur olan Süryânî hekim de bu dönemde çeviri ve te'lif eserleriyle öne çıkan bilim adamları arasında sayılmaktadır. (Dalen, 2021, s. 16)

Tercüme faaliyetlerindeki verimli örnekler, Abbâsî bürokrasisinde yer alan üst düzey yöneticilerin, yönetim hizmetleri yanında bilimsel faaliyetlere de ilgi duydukları, bizzat bilimsel faaliyetler içinde bulunarak, hâmilik yaparak katkılar sunduklarını göstermektedir. Bilimsel faaliyetleri destekleyen vezirler arasında Fadl b. Mervân, Ahmed b. Ammâr ve Muhammed b. Abdülmelik İbnü'z-Zeyyât görülmektedir. İbnü'z-Zeyyât da vezirlik görevinde bulunmuş ve o, çeviri ve istinsah çalışmaları için aylık iki bin dinar harcamıştır. Yuhannâ b. Mâseveyh (öl. 857), Dâvûd b. Serabiyûn (öl. 850?), Selmeveyh b. Benân (öl. 840-841), el-Yesû', İsrâil b. Zekeriyyâ b. Tayfûrî (öl. 9. yüzyılın ikinci yarısı), Hubeyş b. el-Hasan (öl. 9. yüzyıl) gibi bilim adamlarının yanında, Cebrâil b. Buhtîşû' ve Buhtîşû' b. Cebrâil de yer almaktadır. (Şenel vd. 2021, s. 500) İbn Zeyyât'ın, eserlere finansal kaynak sağlamanın yanında, tashihini de yaptığı görülmektedir. (Şenel vd. 2021, s. 502) İbn Zeyyat bu desteğini üç halife (Me'mûn, Mu'tasım ve Vâsık) döneminde de sürdürmüştür. (Mavroudi, 2015, s. 317) Bu da Abbâsî bürokrasisinin entelektüel seviyesini göstermesi açısından önemli bir veridir.

Abbâsî döneminin önemli vezir ailesi olan Bermekî ailesi de Yunan medeniyetinin İslam dünyasına taşınmasında önemli rol oynayan bürokrat ailelerden biridir. (O'leary, 1979, s. 104) Bermekî ailesi Bağdat'ta bir hastane kurarak başına Hintli doktor İbn Dehn'i getirmiştir. (Vural, 2018, s. 313) Hatta İbn Dehn'in Susrata'nın tıp ve cerrahi alanında yazılmış, Sanskritçe olduğu bilinen eserini de Bermekîlerin teşvikiyle tercüme ettiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Daha sonraki vezirlerden Feth b. Hakan 246/861'de Fustat'a, Ali b. İsa 301/914'te Bağdat, Mekke ve Medine'ye hastane yaptırmıştır. (Öztürk, 2018, s. 129)

Abbâsîlerin bilimde altın çağı olan bu döneme, iki önemli aile olan Buhtîşû' ve Mâseveyh ailesi tıbbi uygulama ve çalışmalarıyla damgasını vurmuştur. Bu ailelerden Buhtîşû' ailesine mensup hekimlerin yeri diğerine nispetle daha önemlidir. Biz bu çalışmamızda, bu ailenin İslam tıbbına katkılarını ortaya koyacağız. Bu hekimlere dair kaynaklarda çokça bilgi bulunmaktadır. İlk dönem kaynakları arasında İbn Ebû Usaybia, İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Hasan Ali b. Yûsuf Kıfî ve Gregory Ebû'l-Ferec'in eserleri bu dönemi en iyi yansıtanlardır. İbn Ebû Usaybia'nın tabakâtı hem dönem olarak daha sonra olması ve kendinden önceki eserleri görmesi, hem de hekimlere hasredilmiş bir tabakât olması yönüyle söz konusu aileyi daha geniş olarak ele almıştır.

Buhtîşû' ailesi ve tıp tarihine katkıları, modern çalışmalarda ele alınmıştır. Levent Öztürk, *İslam Dünyasında Hastaneler* (Öztürk, 2018) adlı çalışmasında Abbâsiler dönemi hastanelerindeki çalışmalar kısmında bu hekimlerden genel olarak bahsetmiştir. Aynı şekilde Mustafa Demirci, *Beytülhikme*'de yer vermiştir. Bu hekimlere en geniş değinen *İslam Tıp Tarihi (Ağırakça, 2004)* adlı eserinde Ahmet Ağırakça olmuştur. Ayrıca TDV İslam Ansiklopedisi "Buhtîşû'" maddesi de bu konuda yol gösterici niteliktedir. Çalışmamızda klasik kaynaklar ve bahsi geçen eserler göz önüne alınarak, bu ailenin ilmi faaliyetleri ve hekimlikleri yanında siyasi, bürokratik ve sosyal etkileri de ele alınmıştır.

### **1. Buhtîşû' Ailesi**

Buhtîşû' ailesi, Abbâsî sarayına hekim ve bilim adamı olarak damgasını vuran birçok hekimin yetiştiği Süryâni bir ailedir. Buhtîşû' Süryânice bir kelime olup, İsa'nın kulu anlamındadır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 165) Bu ailenin ilk hekimleri, Cündişâpûr tıp okulunda yetişmiş ve Abbâsiler dönemi tıp faaliyetleri de genel anlamda bu aileyle beraber başlamıştır. Bu okula nispetle İbnü'l-Kiftî aileyi *Cündişâpûrî* olarak adlandırmıştır. (Kiftî, 2005, s. 101) Halife Mansur döneminde (754-775) Curcis b. Cibrâîl b. Buhtîşû', Abbâsî sarayına hekim olarak davet edilmiş ve bu davetten sonra da sarayda Buhtîşû' ailesi dönemi başlamıştır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163-192) Bu tarihten itibaren aileye mensup hekimler hem hekimlikleriyle hem te'lif ve tercüme eserleriyle hem de sağlık kurumlarının yapılanmasıyla ilgili önemli rolleri yürütmüşlerdir.

İbn Ebû Usaybia eserinde Curcis b. Cibrâîl, Buhtîşû' b. Curcis, Cibrâîl, Buhtîşû' b. Cibrâîl b. Buhtîşû', Cibrâîl b. Ubeydullah, Ubeydullah b. Cibrâîl'e dair ayrı başlıklar vermiş ve genişçe ele almıştır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) İbnü'l-Kiftî de *Tarîhu'l-Hukemâ* adlı eserinde bu aileye ait hekimleri ayrı başlıklar altında genişçe değerlendirmiştir. Kaynaklar Curcis'in bu ailenin üçüncü hekimi olduğunu belirtmekle beraber, daha önceki hekimlere değinmemektedirler. Ailenin hayatına dair bilgilerin Abbâsî sarayı hizmetine girmesiyle beraber başladığı görülmektedir. Dolayısıyla da tabakât kitapları aileye dair ayrıntılı bilgileri Curcis'ten başlatmışlardır. Bu durum Curcis'ten önceki hekimlerin te'lif veya tercüme eser bırakmadığı, eserleri varsa da bilinmediği ve önemli siyasi olaylara karışmadıkları ve dolayısıyla tanınmadıklarını düşündürmektedir. Ayrıca mevcut ilmî ve kültürel birikimin bu dönemden itibaren daha görünür olması ve bugüne taşınmış olması da bundan sonraki çalışmaların daha yoğun ve sistematik yapıldığını göstermektedir.

Buhtîşû' ailesi hekimlerinden meşhur olanlar dışında çok sayıda isim olduğu bilinmekle beraber Ebû Mahled Buhtîşû' ve Yuhanna b. Buhtîşû' (Polatoğlu, 2019, s. 227) gibi haklarında yeterli bilgi bulunmayan fakat sadece adları zikredilmiş tabipler de bulunmaktadır. Fakat ne eğitimleri ne de verdikleri eserlere dair, tarihi kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır.

Buhtîşû' ailesi hekimlerinin en önemli fonksiyonlarından biri Abbasi Devleti içindeki Hıristiyan tebaa ile saray arasındaki ilişkilerde köprü görevini üstlenmiş olmasıdır. Tebaanın vergilerinin düzenlenmesi ve dinî ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda bu tabiplerin dönem dönem aktif rol oynadığı, özellikle patrik seçimlerinde sarayın karar vermesinde etkili oldukları görülmektedir. Saraya yakınlıkları, halife ve üst düzey bürokratlar nezdindeki kıymetleri, Hıristiyan tebaanın arasında da etkin rol oynamalarını sağlamıştır. Mansur ile başlayan bu etkinin, özellikle Hârûnürreşîd döneminde daha belirgin hale geldiği görülmektedir. Bunun yanında halifelerin ve diğer üst düzey bürokratların yakınlığı, onların sarayın işleyişine hâkim olmaları ve önemli siyasi hareketleri herkesten önce halifenin bizzat ağzından duymalarını sağlamıştır. Saray hekimlerinin halife ve diğer bürokratlarla ilişkisi bazen onlara nedimliğe kadar ulaşmıştır. Sarayın önde gelenlerini tedavi etmeleri, dönem dönem halife ve vezirlerin nedimliğini üstlenmiş olmaları, onların bilimsel olduğu kadar siyasi ve sosyal olarak da önemlerini arttırmıştır. (Polatoğlu, 2019, s. 211)

### **1.1. Curcis b. Cibrâîl (öl. 152/769)**

Curcis b. Cibrâîl, Buhtîşû' hekim ailesinin üçüncü hekimidir. I. Buhtîşû'nun torunu ve Cibrâîl'in oğludur. Halife Mansûr'un (754-775) 148/765 yılında midesinden rahatsızlanması, birçok hekime başvurmasına sebep olmuştur. Hastalık ilerleyince Bağdat'ta bulunan bütün hekimler saraya seferber olmuş fakat bir türlü halifeyi iyileştirememiştir. Bunun üzerine Bağdat'ta bulunan tüm hekimler toplanarak istişarede bulunmuş ve bu hastalığı sadece Curcis b. Cibrâîl'in tedavi edebileceği söylenerek Curcis saraya davet edilmiştir. Curcis'in başlangıçta davete icaptan imtina etmesi, buna gerekçe olarak da çalıştığı hastanede tamamlaması gereken işlerin olduğunu söylemesi, valinin emrine rağmen ayrılmama konusundaki ısrarı ilgi çekicidir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) Bu durum birçok açıdan değerlendirilebilir. Cündişâpûr'da yetişmiş olması, kendisi gibi oğlunun ve diğer aile üyesi hekimlerin burada çalışıyor olması Curcis'in buraya bağlılığına işaret olarak sayılabilir. Bunun yanında Abbâsî sarayına gitmenin kendisi açısından risklerini öngördüğü ve daveti kabulden imtina ettiği de düşünülebilir. En önemlisi de mevcut sorumluluklarını güvenli olarak devretmek ve kurumu zarara uğratmamak için zaman ihtiyacının olduğunu ifade etmiş ve bu yönüyle güçlü bir sorumluluk bilincine sahip olduğunu da düşünmemiz mümkündür.

Curcis işlerini oğlu Buhtîşû'ya devretmiş, öğrencilerinden İbrahim ve Sergis'i de yanına alarak valiyle birlikte yola çıkmıştır. Bu tercihe oğlu itiraz etmiştir. Geride hazık ve mahir bir hekim olarak anılan ve göz hastalıkları konusunda uzman olan İsa'nın kalmasını uygun görmüştür. Fakat oğlu hem İsa'nın geride kalması ve Curcis olmadığında geride kalanlara eziyet edeceği endişesi hem de kendisinin götürülmemesinin kavgasını dile getirmiştir. Bunun üzerine Sergis'i burada bırakıp, İsa'yı yanına alarak yola çıkmıştır. "Beni neden beraberinde götürmüyorsun?" diyen oğluna ise: "Ey oğlum acele etme! Muhakkak ki sen krallara hizmet edeceksin ve çok güzel günlere ereceksin." demiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) Curcis'in bu gidişinin Buhtîşû' ailesi için Abbâsî saray hekimliğinin başlangıcı olduğu ve bu tarihten itibaren ailenin ileri gelenlerinin

## ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

gerek Abbasi gerekse Büveyhî ve Mervânîlerin saraylarında yaklaşık 250 yıl hizmet ettiği görülmektedir.

Curcis'in mahir bir hekim olmanın yanında çevrede tanınmış bir hekim olduğu da anlaşılmaktadır. Mansur'un sarayında toplanan hekimlerin istişaresi esnasında başka şehirlerde hekim olup olmadığını sorması üzerine, Curcis'in eşi benzeri olmadığını ve tıp alanında eserlerinin olduğunun söylenmesi de onun ününün Cündişâpûr dışına taşıdığını göstermektedir.

Gergin başlayan davet olumlu devam etmiş, Halife Mansur ve Curcis'in karşılaşması ve sohbetleri dostane bir şekilde ilerlemiştir. Curcis huzura varınca halifeye Farsça ve Arapça olarak dua etmiş, Mansur ise onun hem görünümünü hem de konuşmasını ve telaffuzunu çok beğenmiştir. Ona sorular sormuş ve olumlu gelişen sohbetten sonra halife ona "Özlem duyduğum ve sevdiğim şeyleri sende gördüm." diyerek hayranlığını dile getirmiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) Bu sözleri Curcis'in hekimliği kadar konuşma ve davranış üslubu, entelektüel yeterliliği ve iletişim başarısı gibi birçok olumlu özelliğinin olduğunu göstermektedir.

Halifenin bu dönemde yakalandığı hastalığın teşhisine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat başlangıçta Curcis'in, bu hastalığın hızlı bir tedavisi olmadığını ve yavaş yavaş iyileşeceğini halifeye bildirdiği görülmektedir. Bunun yanında Curcis'in onu az yemeye teşvik ettiği bilgisi mevcuttur. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/202)

Curcis'in tedavi sürecinde halifenin diyetini takip ettiği gibi nabız kontrolü yaptığı da bilinmektedir. Buradan hareketle, Cündişâpûr okulu hekimlerinin kardiyolojik hastalıkların takibinde de adının geçtiğini ifade etmek gerekir. Hz. Peygamber döneminde hekimlik yapan ve Cündişâpûr'da eğitim alan Hâris b. Kelede'nin bu konuda uzman olduğu bilinmektedir. (Tanrıverdi, 2015, s. 20-2)

Curcis yaklaşık iki yıl çalıştıktan sonra halife ondan, kendisi gibi iyi yetişmiş bir hekim olan oğlunu da Bağdat'a getirmesini istedi. "Tıp alanında senin gibi usta olduğu bana ulaşan oğlunu bana gönder." dedi. Curcis ise, Cündişâpûr'un ona muhtaç olduğunu, Bimaristan'dan ayrılırsa orasının bozulacağını ve şehir halkının hastalanacağını söyleyerek çok iyi bir başka öğrencisi olan İsa b. Şehlafe'yi önerdi. Halife İsa'yı sınıdıktan sonra çok beğendi ve İsa b. Şehlafe'nin Curcis'le birlikte sarayda hekimlik yapmasını kabul etti. Curcis'in sarayda yaklaşık dört yıl kaldığı görülmektedir. Bu sürede sarayda önemli yer edinmiş, saray hekimliği yanı sıra tıp sanatına dair te'lif ve tercüme eserler de vermiştir. Mansur'un istediği birçok eseri Yunancadan Arapçaya çevirmiştir. Bu da onun saraydaki konumunu güçlendirmiştir. Bu hizmetinin karşılığında ise kendisine yüksek meblağlar ödenmiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163)

Curcis h. 152 de şiddetli bir hastalığa yakalanmış ve vefat etmiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 164) İbn Ebû Usaybia Curcis'in ölümüne dair bazı ayrıntıları da vermektedir. Hastalığı ilerleyince halife onu sık sık ziyaret etmiş ve onunla bizzat ilgilenmiştir. Ülkesine dönmek, ölünce

kendi topraklarına gömülmek istediğini ifade etmiştir. Halife kendisini İslam'a davet etmiş, ama o atalarının dininde kalacağını beyan etmiştir. Halife Curcis'un memleketine götürülmesini emretmiş, ona on bin dinar vermiş ve yanına bir hizmetçi vererek şöyle demiştir: "Eğer yolda ölürse evine götürün ve vasiyeti üzerine gömün." Curcis memleketine sağ olarak varmış ve memleketinde vefat etmiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 165)

Curcis'in mahir bir hekim olduğu, ilaç bilgisinin çok iyi olduğu ifade edilir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) Curcis'in künnâş türünde Süryânice bir eser kaleme aldığı bilinmektedir. *el-Künnâşü'l-Meşhur* adındaki bu eser, daha sonra Huneyn b. İshak tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163; Doğruyol, 1992, s. 378)

Curcis'in sarayda itibarının sadece hekimliği yönüyle değil, siyasi olarak da güçlü olduğu görülmektedir. Her ne kadar kendi yerine bıraktığı öğrencilerinden İsa'nın, Hıristiyan cemaatin vergilerini toplama ve din işlerini yürütme görevini üstlendikten sonra bu yetkiyi kötüye kullandığı yönünde bilgiler varsa da (Öztürk, 2012, s. 104) İsa'nın mallarına el konduğu, patrik olduğu halde daha sonrasında matran olarak defnedildiği göz önüne alındığında siyasi krizin büyümüş olduğu ve kendisinin cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. (Mârî b. Süleymân, 1899, s. 67) Fakat sonrasında özellikle cemaatin işlerini yürütme ve patrik seçimlerini idare etme konusunda etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Halife'nin Curcis'in kendi ülkesinde defnedilme talebine gösterdiği ihtimam (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 165) göz önüne alındığında, saraydaki karmaşanın Curcis'in değerini azaltmadığına işaret etmektedir.

### **1.2. Buhtîşû' b. Curcis (öl. 185/801)**

Buhtîşû' b. Curcis, Cündişâpûr'da doğmuş ve tahsilini orada tamamlamıştır. Tıp ilmini babası Curcis'ten öğrenmiştir. Babası Cündişâpûr'daki hastanenin başhekimliğini yaparken, Buhtîşû' da babasının yardımcılığını yürütmekteydi. Babası Abbâsî sarayına çağrılınca, hastanenin başhekimliği görevini dört yıl süreyle Buhtîşû' yapmıştır. Halife Mehdi'nin oğlu Musa el-Hâdî hastalanınca, Buhtîşû' saraya davet edilmişti. Daha sonraki dönemde Halife her ne kadar Buhtîşû'yu sarayda tutmak istemişse de Ebû Kureyş İsa, Abdullah et-Tayfûr ve Dâvûd b. Serabiyun gibi bazı saray tabiplerinin kıskançlığından dolayı geri göndermek zorunda kalmıştır. O, Harûnurreşîd'in çağrısıyla tekrar saraya gitmiş ve onun hizmetinde bulunmuş, bu dönemde de tanınmıştır. Halifenin kuvvetli bir baş ağrısına tutulması ve saraydaki hekimlerin buna bir türlü çare bulamaması üzerine, Bermekîlerden Yahya b. Hâlid ona Cündişâpûr'da bulunan Buhtîşû'yu önerdi. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163) Halife Elam'da şöhret bulan Buhtîşû' b. Curcis'i saraya getirtti. Buhtîşû' huzura çıkınca Arapça ve Farsça övgüler söyledi. Halife bundan çok memnun kaldı. Bunun üzerine Yahya b. Hâlid'e, diğer hekimleri de çağırarak hastalığının birlikte müzakere edilmesini istedi. Bunun üzerine İsa Ebû Kureyş adlı hekim: "Efendimiz bize merhamet et. İçimizde bir söz madenine benzeyen bu adamla konuşabilecek bir kimse yoktur. Kendisi de babası da akrabaları da filozof kimselerdir." Halife bu söz üzerine Buhtîşû'yu sınav yapmaya karar verdi



ve onun için bir hayvan idrarı getirtilip bu idrarın hayvan idrarı olup olmadığını anlamasını test etti. Buhtîşû' bunu hemen fark etti ve hatta bu hayvanın ne tür yem ile beslendiğine kadar detaylı bilgi verdi. Halifenin bu olay üzerine hekime hil'at ve altınlar verdiği rivayet edilmektedir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/187) Buhtîşû' hekimliği yanında kaleme aldığı te'lif eserler açısından da önemli bir bilim adamıdır. *Künnâşû'l-Muhtaşar* ve oğluna tıp ilmini öğretmek üzere yazdığı ifade edilen *Kitâbu't-Tezkire* bilinen eserlerindedir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 166) Bu eserler İslam tıbbi açısından önemlidir. Ebû Bekir Razi'nin meşhur eseri *el-Hâvî* adlı künnâşında bu kitaplara sıkça atıfta bulunması da bu fikri destekler niteliktedir. (Kaya, 1992a, 378)

### **1.3. Cibrâîl b. Buhtîşû' b. Curcis (öl. 213/828)**

Buhtîşû' ailesinin önemli hekimlerinden bir diğeri de Cibrâîl b. Buhtîşû'dur. II. Cibrâîl diye de bilinir. İbnü'l-Kiftî, kendisini İbn Buhtîşû' Cündişâpûrî nispesiyle anmaktadır. (Kiftî, 2005, s. 101) Hekimliği babası II. Buhtîşû'dan öğrenmiş ve onun aracılığıyla Abbâsî sarayına girmiştir. İbnü'l-Kiftî onun en hazık hekimlerden olduğunu ifade etmektedir. (Kiftî, 2005, s. 132) İbn Ebû Usaybia da onun, hastalarına davranışı, onları iyi tedavi etmesi ve onlara yaptığı iyilikleriyle meşhur olduğunu, halifenin yanında değerinin yüksek olduğunu ve ona bol ihsanlarda bulunduğunu belirtmektedir. Cibrâîl, Bermekî ailesinden Cafer b. Yahya b. Hâlid b. Bermekî'nin hastalanması üzerine, Cafer'i tedavi etmesi için saraya davet edildi. Bu tedavi süreci Cafer ile Cibrâîl arasında güçlü bir dostluğun doğmasını sağlamıştır. Öyle ki, Cafer'in Cibrâîl'i kendisi gibi sevdiği ifadesi kullanılır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 167)

Hârûnürreşîd'in cariyelerinden birinin hastalığının tedavisinde başarılı olması da Cibrâîl'in saraya kabul edilmesinde etkili olmuştur. Cariyenin tedavisi onun halife ile dostluğunu sağlamıştır. Ebû'l-Ferec cariyenin hastalığına dair süreci geniş olarak ele almaktadır. Buna göre cariyeye elini incitmiş ve elini kolunu kullanamaz duruma gelmiştir. Hatta Ebû'l-Ferec'e göre kolunu bir tahta parçası gibi bükemez hale gelmiştir. Sarayda bulunan diğer hekimler tedavi etmeye çalışmışlar, çeşitli merhemler ve sargılar denemişlerdir. Fakat bu tedaviler sonuç vermemiştir. Buradaki bilgiler hem anlatım hem yöntem olarak oldukça dikkat çekicidir. Cariyenin cinsel ilişki sırasında eline bir sıvı temas ettiği ve ani bir harekete bağlı kolunun incindiğinde bu sıvının elin üzerinde donduğu, incinen elin bu sıvının da etkisiyle hareket edemez hale geldiğine dair bilgi verilmektedir. Bu şikâyete uyguladığı tedavi de bir o kadar ilginçtir. Cibrâîl tedaviyi kalabalık içinde uygulamak için izin aldıktan sonra, kadının utanmasına yol açacak bir hareket yapıyor ve kadın utanıp kızardıktan sonra terleyince eli çözülüyor. Halifenin bu tedaviden son derece memnun kaldığı ve hizmetine karşılık hekime 500.000 gümüş hediye ettiği kaydedilmektedir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/210-1) Halife nazarında değerini gösteren başka bir bilgi de ihtiyacı olanın bu hekime söylemesinin yeteceği ve kendisinin ondan gelen her türlü talebi yerine getireceğini söylemesidir. (Öztürk, 2012, s. 633)

Cibrâîl'in saraydaki durumunun siyasi gelişmelerle sık sık değiştiği görülmektedir. O, Hârûnürreşîd'in Fars bölgesinde hastalandığında kayıtsız davrandığı söylentisiyle gözden düşürülmüş ve burada bulunan bir rahibin kışkırtması neticesinde idama mahkûm edilmiştir. Dönemin veziri Fazl b. Rebî' (öl. 208/823-4) bu cezanın infazını engellemiş, Emîn tahta oturunca da Cibrâîl tekrar saray hekimi olmuştur. Emîn ona iyi davranmış ve bolca ikramda bulunmuştur. Emin bu hekime o kadar çok güveniyordu ki, Cibrâîl'in izni olmadan hiçbir şey yiyip içmiyordu. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 168) Bu bilgi de halifenin hekimliği konusunda Cibrâîl'e olan itimadını açıkça göstermektedir.

Me'mûn'un tahta geçmesi, Emîn'i tahttan indirmesi ile Cibrâîl yeniden hapsedilmiş, fakat Me'mûn'un veziri Fazl b. Sehl'in kardeşi Vali Hasan b. Sehl'in ağır bir hastalığa tutulmasından dolayı 201/817 senesinde yeniden göreve çağrılmıştır. Fakat uzun zaman geçmeden tekrar gözden düşmüş, kendisine ihtiyaç duyulunca da 827'de vazifesine geri verilmiştir. Halife Me'mûn'un yakalandığı bir hastalığı hızlıca tedavi etmesiyle daha önceden el konulan bütün serveti ile itibarı kendisine iade edilmişse de (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 168-9) Cibrâîl bir yıl sonra, 828 senesinde Medâin'de ölmüştür. Kabri Medâin'deki St. Sergius Manastırı'ndadır. (Doğruyol, 1992, s. 379) Hekimin saraydaki pozisyonunun bu denli sık değişmesi, siyasette dönen entrikaları yansıtması bakımından da ilgi çekicidir. Bunun yanında bu değişikliklerden etkilenme, hekimlerin pozisyonunun önemini de göstermektedir.

İbn Ebû Usaybia, Cibrâîl'in Me'mûn'a verdiği ilaçlardan birini, ketenin kaynatılarak suyunun şurup olarak kullanılması olarak tarif etmiştir. Ayrıca buğday nişastası da kullanılan malzemeler arasında sayılmıştır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 169) Cibrâîl'in özellikle ruh ve sinir hastalıkları konusunda ün yaptığına dair de bilgiler mevcuttur. (Vural, 2018, s. 312)

Cibrâîl'in sarayda itibarının yüksek olduğu ve hizmetlerinin maddi karşılığını aldığı kayıtlarda görülmektedir. Kitaplığında kendisinin kâtibince tutulan ve kendi eliyle üzerinde düzenlemeler yaptığı bir gelir defterinin olduğu; bu defterdeki kayıtlara göre sadece Hârûnürreşîd'in hizmetinde bulunduğu 23 yıl zarfında, aylık 10.000 dirhem, diğer hediyelerle birlikte kazancının 2.300.000 dirhem olduğu bilinmektedir. Bu da İslâm halifelerinin din ve milliyet farkı gözetmeksizin ilmin gelişmesi için her türlü imkânı sağladıklarının bir başka belgesi sayılabilir. (Doğruyol, 1992, s. 379) Bunun yanında Ebû'l-Ferec, Cibrâîl'e yıllık 900.000 dinar tahsisat yapıldığını kaydetmektedir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/111) Kaynaklar aylık, yıllık ve farklı dönemlere göre verilen ücretlerde farklı rakamlar veriyorlarsa da her hâlükârda yüklü miktarda ödeme yapıldığı anlaşılmaktadır.

Abbâsîler döneminde üç halifeye özel hekimlik yapan II. Cibrâîl'in, İslâm aleminde tıp biliminin gelişmesine önemli katkılarının olduğu söylenebilir. Çünkü Grekçe, Süryânîce ve Farsça'dan Arapça'ya yoğun ve etkin bir şekilde çevirilerin yapıldığı, Beytülhikme'de gerek te'lif gerek tercüme ve tedvin işlerinin en yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla böylesine

## ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

ünlü bir tabibin bu çalışmaların dışında kalması düşünülemez. Ünlü hekimin eserleri arasında *Risâle ile'l-Me'mûn fi'l-mat'am ve'l-meşreb*, *Kitâb fi'l-Bâh*, *Sıfâtü'n-nâfi'a ketebehâ li'l-Me'mûn*, *Makale fi'l-'ayn*, *Risâle muhtasara fi't-tıb*, *Künnâşe*, *Kitâb fi sinâ'ati'l-bahûr*, *Kitâbü'l-Medhal ilâ sinâ'ati'l-mantık* (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 179-80) sayılabilir.

İbn Ebû Usaybia'nın eserinde, Hârûnürreşîd'in Cibrâîl'i kendince bir sınava tabi tuttuğu, onu tanımaya çalıştığı görülmektedir. Aralarında geçen diyalogdan bunu anlamak mümkündür. Buna göre ateşi yüksek olan bir hastanın tedavi edilmesine dair sorulara hekimin verdiği cevaplar kaynaklarda yer almaktadır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 165) Buradaki sınavın bundan ibaret olduğunu, halifenin kendi tıbbi bilgisi ile hekimi sınav yapıp bilgisini ölçmeye çalıştığını düşünmek büyük bir eksiklik olur. Biz bu sınavdan bir kesit verildiğini ve halifenin saraydaki mahir hekimler huzurunda Cibrâîl ile bu görüşmeyi gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu görüşmelerin diğer hekimlerin çoğunda, değişik diyaloglarla verildiğinden yola çıkarak bu sonuca varmamız da mümkündür.

Cibrâîl'in tıp alanında yaptığı bir başka önemli hizmet de tercüme faaliyetlerine ön ayak olması ve bunlara maddi katkı sağlamasıdır. Huneyn b. İshak, tercümelerini ilk defa Cibrâîl b. Buhtîşû'nun isteği üzerine yapmaya başlamıştır. (Katipoğlu vd. 1998, s. 377) Huneyn b. İshak ve oğlu İshak ve yeğeni Hubeş b. Hasan'ın Beytülhikme'deki faaliyetleri ve tercüme ve te'lif eserlerinin kıymeti göz önüne alındığında, Cibrâîl'in bu konudaki değerinin yüksekliği anlaşılmaktadır. Te'lif ve tercüme eserlere teşvik etmesi ve bunları maddi olarak desteklemesi önemli bir hizmet olarak kabul edilmelidir.

İlmî, dinî ve siyasî yönüyle sarayda yüksek itibarı olan Cibrâîl'in, özellikle patriklerin seçimi konusunda etkinliğine kaynaklarda yer verilmiştir. Abbasilerde patriklerin sarayda etkin olduğu göz önüne alındığında buna müdahil olan hekimler hakkında da fikir sahibi olunabilmektedir. Mehdî döneminden Me'mûn dönemine kadar yaklaşık 43 yıl patriklik görevini sürdüren Timasâvus'un, Hârûnürreşîd'in eşi Zübeyde'nin nikahı ile ilgili yaşanan sorunu çözen taraf olması da ayrıca önemlidir. Öyle ki, bu dönemdeki itibarların iyi değerlendirilerek mabet sayılarını arttırdıkları bilinmektedir. (Öztürk, 2012, s. 108)

Timasâvus'un ölümüyle beraber onun yerine seçilerek yaklaşık dört yıl patriklik görevini yürüten İşu' Bernûn'un bu makama oturmasında Cibrâîl'in önemli rolü olmuştur. (Mârî b. Süleymân, 1899, s. 76) Patrikin vefatından sonra onun yerine gelen II. Curcis'in seçiminde de Cibrâîl'in önemli rolü devam etmiştir. (Öztürk, 2012, s. 108)

### **1.4. Buhtîşû' b. Cibrâîl b. Buhtîşû' (öl. 256/870)**

Buhtîşû' b. Cibrâîl, III. Buhtîşû' adıyla meşhur olmuştur ve Buhtîşû' ailesinden çıkan altıncı hekimdir. Hekimin babası Cibrâîl b. Buhtîşû'nun Medâin'de vefat etmesi üzerine Halife

Me'mûn'un isteğiyle saray başhekimliğine getirilmiş ve bu halifenin Bizans seferleri sırasında sürekli yanında bulunmuştur.

Halife Mütevekkil döneminde sarayda itibarının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda yer alan bilgilerde halifeyi tedavi ediyor, bunun yanında giyim, şeref, mal- mülk, köle ve cariye sahibi olmak yönüyle halifeyle eşit sayılıyordu. İbn Ebû Usaybia onun mal ve mülkünün çokluğunu anlatırken kullandığı "Kendi dönemindeki başka bir hekim onun mal varlığı miktarına ulaşamamıştır" ifadesi, onun zenginliğini göz önüne sermektedir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 180) Halife kendisini o kadar seviyordu ki, bir gün bir toplantıda halife her gün yaptığı gibi onu tahtında yanına aldı. Buhtîşû' Roma ipeğinden yapılmış bir elbise giyiyordu. Elbisesinin bir parçası söküktü. Halife onunla konuşurken bu söküğü eteğine kadar uzattı. Bu sırada ikisi delilerin ve manyakların hikayelerinden bahsediyorlardı. Halife "bir deliye zincir vurmam lazım geldiğini nasıl anlarsın Buhtîşû'?" diye sordu. Buhtîşû' "Deli, tabibin elbisesindeki sökükle oynayarak onu eteğine kadar uzattığı zaman onun elini, ayağını bağlamak lazım geldiğini anlarsın." diye cevap verdi. Mütevekkil sırt üstü devrilinceye kadar güldü ve hekim için muhteşem bir elbise getirilmesini emrederek ona giydirdi. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/234) Aralarında bu derece samimi bir şakalaşmanın olması ve bunun kayda geçmesi, hekimin saraydaki gücünü ve konforunu ifade etmektedir. Halifeye deli göndermesi yapacak cesarete sahip olmasının başka açıklaması mümkün değildir.

Buhtîşû' tıp ilminde mesleki şöhreti kadar mal varlığı konusunda da ünlenmiş olmasının bir sonucu olarak, özellikle vezirler diğer bürokratların onu kıskanmada ilerde oldukları ve dönem dönem halifeleri de kıskırttıkları görülmektedir. Halife Vâsik Billâh'ın veziri olan Muhammed b. Abdülmelik (öl. 233/847) ile kâdılkudât İbn Ebû Duâd (öl. 240/854) onun ününü ve mal varlığını, halife nazarındaki itibarını kıskandıklarından dolayı sürekli onun aleyhinde iddialarda bulunuyorlardı. Sonunda halifeyi ikna ettiler ve 844'te bütün servetine el kondu. Bundan sonra hekim Cündişâpûr'a sürgün edildi. Fakat Vâsik'in dört yıl sonra tutulduğu istiskâ (hydropsie, tüm vücudun ödem olması) hastalığını tedavi etmede saraydaki hekimler başarısız olunca, hekim Buhtîşû' tekrar Bağdat'a çağırıldı. Ancak o saraya ulaşmadan halife öldü. Ebû'l-Ferec, Vâsik'in hastalığıyla ilgili ilginç bir bilgi vermektedir. Halifenin idrarını yapamadığı, hekimlerin onu sıcak bir fırına sokarak tedavi ettikleri, bu tedaviden yarar görmeyince kendisinin fırını onların verdiği ısıdan daha çok kızdırarak içine girip buradan ölü olarak çıkarıldığını kaydetmektedir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/231)

Halife Mütevekkil, Buhtîşû'yu çok sevdiği halde onu kıskanmış ve bir gün onun verdiği ziyafetten sonra bütün mallarına el koymuştur. Bu ziyafetin çok zengin bir organizasyon olduğu Ebû'l-Ferec'in tarifinden anlaşılmaktadır. Ziyafette beş yüz masa hazırlandığı kaydediliyor. Her bir masada bir kızarmış kuzu, iki horoz, iki güvercin, üç muhteşem şarap kadehi, tatlılarla dolu

### ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

tabak, halis undan yapılmış çörekler, güzel kokular ve mevsim yaz olmasına rağmen Asur dağlarından getirilen buzlar vardı. Bu ziyafetten sonra halifenin elinde olan her şeyi aldığı kaydedilmektedir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 163; Abû'l-Farac, 1999, s. 1/234)

Buhtîşû', malik olduğu büyük olanaklar sayesinde ünlü çevirmen Huneyn b. İshak'ın Galen'in kitaplarını Süryâniceden Arapçaya çevirmesini sağlamıştır. Bunun için yüklü miktarda kaynak ayırdığı görülmektedir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 180)

Buhtîşû'nun dönemin ünlü hekim ve mütercimi olan Huneyn b. İshak ile aralarındaki çekişme meşhurdur. Huneyn b. İshak eczacı bir babanın oğludur ve ilk tıp eğitimini babasından almıştır. Eğitiminin devamı için Bağdat'a gittiği, buradan Rum diyarına gidip Yunanca öğrendiği ve edebi metinler okuduğu kaydedilmektedir. Yunanca metinleri Süryânice ve Arapçaya çevirecek yetkinliğe ulaşan Huneyn, Bağdat'a geri dönerek o dönemin saray başhekimisi Cibrâil b. Buhtîşû' ile tanıştı. Cibrâil'in Huneyn'e Rabben Huneyn adı verdiği ve yanındakilere "Bu adam yetişirse, Resulâyn'lı Sergis'in namı ve nişanı kalmaz." dediği kaydedilir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/239) Bu rivayetler Huneyn'in hekimlik ve tercümanlık konusundaki yetkinliğini gösteren önemli kayıtlardır. Buhtîşû' b. Cibrâil'in Huneyn'i kıskandığı ve Mütevekkil döneminde maalesef hekim ahlakıyla uyuşmayan bazı hareketleriyle onu halifenin gözünden düşürmeyi başardığı da kayıtlar arasındadır. Buhtîşû' zamanında çalışan ve te'lif ve çeviri eserleriyle ünlenen bir başka tabip de Sâbit b. Kurre idi. Onun tıp alanında eserlerinin olduğu bilinmektedir. (Abû'l-Farac, 1999, s. 1/145)

İbn Ebû Usaybia, hareketli bir yaşamı olan III. Buhtîşû'nun yalnız *Kitâbü'l-hacame 'ala tarîki 'l-mes'ele ve'l cevab* (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 187) adlı eserini vermiştir. Yeni çalışmalar, *Risaletühü'lleti 'amilehâ ile'l-Me'mûn fi tedbîri'l-beden cevaben 'an kitabihi yes'elü zalike, Nesa'i-hu'r-ruhban fi'l-edviyeti'l-mürekkebe, Muhtasar bi-hasebi'l-imbân fi 'ilmi'l-ezman ve'l-ebdan, Risale fihâ nüket min mahfiyyati'r-rumuz fit-tıb, Nebze fi't-tıb* eserlerinden de bahsetmektedir. (Bayat, 1999, s. 379) *Kitâbü'l-Itr* adında bir başka kitabının da olduğu kaydedilmektedir. (Polatoğlu, 2019, s. 217)

Kendinden önceki dönemlerde olduğu gibi III. Buhtîşû'nun devrinde de patrik seçimlerindeki halife üzerine hekimlerin etkisi devam etmiştir. Sebr Yeşû'nun ölümünden sonra boşalan makama kimin oturacağı konusu sarayda krize yol açmış ve iki Hristiyan hekim farklı adaylar üzerinden gerginliği tırmandırmıştır. Buna göre Abraham'ı Selmûye desteklerken, Buhtîşû' da ekibiyle beraber Mâr Abâ'dan yana olmuştur. Bu gerginlik hem sarayda hem de Hristiyan cemaate yansımış, Abraham'ın seçilmesiyle zamanla ortam yumuşamıştır. (Öztürk, 2012, s. 109) Selmûye saray hekimliği yanında, halifenin özel yazışmalarını yapıyordu. Hatta Mu'tasım zamanında, sicil yazıları ve vali ve komutan görevlendirmelerinin yazılarını bu hekimin yazdığı bilinmektedir. (Öztürk, 2012, s. 607) Bu durum hekimlerin saraydaki etkinliğini gösteren önemli örneklerden biridir.

Buhtîşû'nun Halife Mütevekkil döneminde de patrik seçiminde aynı etkiyi sürdürdüğü görülmektedir. Tezâsis'in seçilmesi konusunda araya girerek, İbrahim b. Nuh'un etkinliğine rağmen oyları satın aldı. Hilesinin ortaya çıkmasıyla da hapsedildi. Mütevekkil'in bu karmaşalardan dolayı Hıristiyan cemaate olumsuz tavır takınmış, Samarra'daki mabetlerin çoğu yıkılmış ve saraydaki Hıristiyanlar uzaklaştırılmıştır. Dinî işler sekteye uğramış ve halifenin buradaki cemaatin izlerini silmeye çalıştığı algısı oluşmuştur. (Öztürk, 2012, s. 109)

### **1.5. Cibrâîl b. Ubeydullah (öl. 396/1006)**

Cibrâîl b. Ubeydullah, Buhtîşû' ailesine mensup olup künyesi Ebû İsbâ'dır ve III. Cibrâîl adıyla meşhur olmuş hekimdir. Bağdat'ta 310/923 yılında doğmuştur. Babası Abbâsî sarayında Halife Muktedir-Billâh döneminde çalışmış, onun ölümünden sonra annesinin bir hekimle evlenmesiyle ilk tıp eğitimini annesinin eşi olan bu hekimden almıştır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 187) Bunun yanında saray hekimlerinden Hürmüz ve İbn Yusuf el-Vâsıtî'den de tıp okuduğu bilinmektedir. (Doğruyol, 1992, s. 380)

Meslek hayatında önemli kademelerde çalışmış ve rağbet görmüştür. Bağdat Bimarhane'sinde görev yaptığı ve belli günlerde saray hekimi olarak çalıştığı bilinmektedir. Büveyhî hükümdarı Adûdüdevle (978-83) döneminde saraya girmiş ve burada hükümdarla iyi ilişkiler geliştirmiştir. İbn Ebû Usaybia, hükümdarın eniştesinin eklem ağrılarını dindirmesi ve cilt hastalığını tedavi etmesinden dolayı kendisine büyük hediyeler verildiğini ifade etmektedir. Adûdüdevle'nin onunla birçok konuda istişare ettiği de görülmektedir. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 188-9)

Şiraz valisine göz hastalıkları hakkında bilgiler verdiği; (Kurt, 2021, s. 61) Deylemli Melik Hüsrev Şah'ı tedavi etmek için Deyleman'a gidip bir süre burada melikin hekimliğini yaptığı; Büveyhî veziri Ebü'l-Kâsım Sâhib b. Abbâd'ın mide ağrılarını tedavi etmek üzere Rey şehrine gittiği; Fâtımî halifesi Azîz b. Muiz el-Alevî'nin onu Mısır'a istediği; Abbâdî hânedanı kurucusu olan Ebü'l-Kâsım b. Abbâd'a Cibrâîl'in Rey'de bir tıp merkezinin açılmasını önerdiği; Mervânîler'den Mümehhidüdevle Ebü'l-Mansûr'un (387/997-401/1011) hastalığının tedavisi için Meyyâfârikin'e (Silvan) gittiği de rivayetler arasındadır. Silvan'da vefat ederek burada Musallâ denilen yere gömüldüğü bilinmektedir.

Cibrâîl'in, hekimlik konusunda aranan, meşhur bir alim olduğu görülmektedir. Özellikle göz, cilt, solunum sistemi, kan ve psikiyatri hastalıkları hakkında çalışmış; baş ağrılarının nedenlerini açıklamaya çalışmış, ritim bozukluklarını açıklamış ve bedenin temel öğesinin kan olduğunu savunmuştur. (Doğruyol, 1992, s. 380)

Cibrâîl'in tıpla ilgili eserleri şunlardır: el-Künnâşû'l-kebîr, el-Künnâşû's-sağîr, Risaletü fî A'sâbi'l-'ayn, Makâle fî elemi'd-dimâg, Makâle fî enne efdale üstüksâti'l-beden hüve'd-dem. (*İbn*

## ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

*Ebû Usaybia, 1998, s. 191-2*) Bunların dışında felsefe ile ilgili *Kitâbü'l-Muţâbaka beyne kavli'l-en-biyâ' ve'l-felâsife* ve Yahudilere reddiye için *Maķâle fi'r-red 'ale'l-Yehûd* adlı eserleri de vardır. (Doğruyol, 1992, s. 380)

### **1.6. Ubeydullah b. Cibrâil (öl. 450/1058'den sonra)**

İbn Ebû Usaybia, Ubeydullah'ın hayatına dair çok az bilgi vermiş, daha çok onun kaleme aldığı eserlere değinmiştir. Hekim, Ebû Saîd künyesiyle tanınmakta ve II. Ubeydullah olarak anılmaktadır. III. Cibrâil'in oğludur. Meşhur hekim İbn Butlân'ın (öl. 458/1066) çağdaşı ve onunla iyi dost olduğu rivayet edilmektedir. Meyyâfârikin'de yaşamış olan Ubeydullah, (Güner, 2005, s. 131) hekimliği yanında Hıristiyan ilahiyatına da hakimdir. Kudretli bir hekim ve sahasında eserler veren bir tıp bilgini olmasının yanında, tıp bilimi felsefecisi, tarihçi, teolog ve aynı zamanda bir zoolog olduğu da görülmektedir. (Güner, 2005, s. 132)

Müellifin İbn Ebû Usaybia'nın *Uyûn'a* aldığı eserleri şunlardır:

*Kitâbu'r-Ravzatü't-Tıbbiyye, Kitabu Nevâdir, Risâletü fi Beyâni Vücûb, Kitâbü'l-Hâs fi 'ilmi'l-havâs, Kitâbu Tezkiretü'l-hâzır ve zâdü'l-müsâfir.*

*Makâletü fi'l İhtilâfi beyne'l-Elbân* adlı eseri h. 440/1048 senesinde bazı arkadaşları için kaleme almıştır.

*Kitâbu Menâkibi'l-Etîbbâe* adlı eseri h. 423 senesinde kaleme almıştır.

*Kitâbu't-Tevâsil ilâ Hıfzı't-Tenâsül'ü* h. 441 yılında kaleme almıştır.

*Kitâbü Tabâ'i'î'l-hayevân ve havâssihâ ve menâfi'i a'zâ'ihâ* adlı eseri Nasru'd-Devle'nin emriyle hazırlamıştır. (İbn Ebû Usaybia, 1998, s. 191)

*Kitâbu'r-Ravzatü't-Tıbbiyye* adlı risale, *Kitâbu Tezkiretü'l-hâzır ve zâdü'l-müsâfir* adlı çalışmanın özeti niteliğindedir. Bu risale Abdulkadir Coşkun tarafından *Tıp Sanatı ve Nefsin Halleri* adı altında tercüme edilerek Arapça aslıyla birlikte neşredilmiştir. (İbn Bahtîşu, 2014) Eserin önsözü müellif hakkında derli toplu önemli bir biyografik çalışma niteliğindedir.

*Vücûbü'n-nazar 'ale't-tabîb fi'l-ahdâsi'n-nefsaniyye ve fi kevnî'l-ışkı maradan* adlı bir başka eserinden de bahsedilir. Bu kitabın klasik kaynaklarda adı geçmemektedir. Bu eserin 1037 yılında kaleme alındığı ve Basra'da filozoflarla hekimlerin tartışmasından dolayı ortaya çıkan tartışmalar üzerine yazıldığı bilinmektedir. "Felsefeden bağımsız bir tıp ilmi olabilir mi veya felsefe bilmeyen tabip olabilir mi?" tartışmasının ortaya çıkardığı bu ihtiyaç üzerine, Bağdat'ta bulunan Adudî Bîmâristânî'nda çalışan Ubeydullah'a başvuran Basralı hekimler bir eser kaleme almasını talep ettiler. Ubeydullah, ilk üç bölümde tıbbın bağımsız bir ilim olduğunu ve tıp öğrenimi görmeyen mantıkçı ve felsefecilerin bu ilmi okutamayacaklarını beyan etmiştir. Dördüncü bölümde psikolojik hastalıkları sadece doktorların tedavi edebileceğini ifade etmiş, beşinci bölümde ise aşkın

bir hastalık olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Müellif bu eserinde, birçok fizyolojik hastalığın sebebinin psikosomatik olduğunu ortaya koymuştur. (Kaya, 1992b, 380)

### **Sonuç**

İslam dünyasında tercüme faaliyetleri Emevîler döneminde başlamış ve Abbâsîler döneminde ise hız kazanmıştır. Abbâsîler döneminde özellikle Beytülhikme ile artan bu tercüme eserler arasında en çok yekûn tutanlar, tıp bilimine dair eserlerin tercümeleriydi. Abbâsî sarayında bulunan ve hem hekimlik hem de tercümanlık yapan bilim adamları, Hipokrat'ın eserlerine Galen'in yaptığı tercüme ve şerhleri önce Süryâniceye daha sonra da Arapçaya çevirmek suretiyle işe başlamışlardır. Bu eserleri diğer dillerde yazılan tıp eserleri takip etmiştir.

Tercümelerin hâmilğini ve idaresini yapan bürokratlardan en önemlisi Buhtîşû' ailesine mensup hekimlerdir. Bu aile üyeleri Cündîşâpûr Tıp Okulu'nda yetişmiş ve saraya intisaplarıyla birlikte, burada önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ayrıca bu aileye mensup hekimler, saray mensuplarının ve halkın sağlığı konusunda politikaların belirlenmesinde de rol almışlardır. Bu dönemde birçok hastanenin yapıldığı ve buralarda halka sağlık hizmeti verildiği görülmektedir. Bu aile dışında başka hekimlerin de yer aldığı Buhtîşû'lar döneminde, Buhtîşû' ailesinin hep önde bulunduğu ve büyük değer gördüğü, halifenin yanında mevkiinin yüksek olduğu kaydedilmektedir.

Hekimlikleri yanında, tercüme faaliyetlerinde de önemli rol almışlardır. Meşhur hekim ve bilim adamı Huneyn b. İshak'ın sarayda tercümanlık yapmasını sağlayan ve onun çalışmalarını maddi olarak da destek verenler bu hekimlerdir. Dolayısıyla Beytülhikme'nin organizasyonunu ve idaresini yürüttükleri görülmektedir. Ayrıca kendileri de te'lif ve tercüme eserler vermişlerdir. Böylece İslam tarihinde bu bilim dalının gelişmesinde çok önemli bir konuma sahiptirler.

Halife Mansur döneminde Curcis b. Cibrâîl b. Buhtîşû', Abbâsî sarayına hekim olarak davet edilmiş ve bu davetten sonra da sarayda Buhtîşû' ailesi dönemi başlamıştır. Bu tarihten itibaren aileye mensup hekimler hem tercüme eserleriyle hem de sağlık kurumlarının yapılanmasıyla ilgili önemli rolleri yürütmüşlerdir.

Curcis b. Cibrâîl, Buhtîşû' b. Curcis, Cibrâîl b. Buhtîşû' b. Curcis, Buhtîşû' b. Cibrâîl b. Buhtîşû', Cibrâîl b. Ubeydullah, Ubeydullah b. Cibrâîl, bu aileye mensup olan ve hayatlarına dair elimizde yeterince bilgi bulunan hekimlerdir. Klasik kaynaklar bu hekimlere dair geniş bilgi vermişler hem eğitimleri hem özel hayatları hem de hekimlik ve kaleme aldıkları eserleri aktarmışlardır. Söz konusu hekimlerin İslam medeniyetine katkıları son derece önemli olduğu, klasik kaynaklardan ve onlarla ilgili yapılan modern çalışmalardan anlaşılmaktadır. Kendi dönemlerinde sağlık alanına yaptıkları hizmetlerden çok, te'lif ve tercüme eserleri ile tercüme faaliyetlerini yürütme hususundaki liderlikleri büyük önem taşımaktadır.



### ***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

---

Buhtîşû' ailesinin İslam medeniyeti ve bilimine bu katkıları, kendi dönemlerinde İslam dünyasındaki ilmi ve fikri özgürlüğü göstermesi açısından da önemli bir göstergedir. Hem gayrimüslim aile olmaları hem de tercüme edilen eserlerin gayrimüslim bilim adamlarının eserleri olması ve sarayda çok itibar sahibi olmaları bu durumu açıkça göstermektedir. Buhtîşû' ve diğer gayrimüslim bilim adamlarına dini ve sosyal alanda hoşgörülü bir alan sunulmuş olması, İslam medeniyetinin hızla yükselmesi ve daha geniş coğrafyada kabul görmesini sağlamıştır. Beslendikleri kaynakların zenginliği ve daha geniş kitlelere hitap etmeleri de bu inkişafta önemli bir etken olmuştur.

Hekimliği meslek olarak edinmiş ve kuşaklarca önemli bir birikime sahip olmuş aile, bu birikimleriyle tıp bilimini çok ileriye götürerek, kısa sürede çok yukarıya taşımışlardır. Ortaya koydukları te'lif ve tercüme eserler, daha sonra Müslüman bilim adamlarınca özgün eserler ortaya çıkmasında önemli bir basamak oluşturmuştur. Ebû Bekir Râzi, İbni Sinâ, Zehravî gibi sadece kendi dönemlerinde ve coğrafyalarında sınırlı kalmayıp asırlarca tüm dünyada etkileri devam etmiş bilim adamlarının önünü açmışlardır. Dolayısıyla modern tıbbın doğuşunda da önemli rolleri olmuştur. Bu yönüyle Buhtîşû' ailesinin önemini sadece kendi asırlarında değil modern tıbbın doğuşuna kadar götürmek temeli sağlam bir iddiadır.

Bu aileye mensup hekimlerin, sağlık dışındaki işlerde de etkili oldukları, özellikle sarayın Hıristiyan tebaanın dinî ve sosyal hayata dair işlerinde karar verici oldukları, patriklik seçimi gibi çok kritik bir olayda seçimin merkezinde buldukları görünmektedir. Dönem dönem seçimlerde kıyasıya bir rekabete düştükleri de kaydedilmektedir. Bu da onların siyasette, bürokraside ve toplumun inşasındaki rollerini açıkça göstermektedir. Ayrıca sözü edilen bu tabipler, Hıristiyan cemaati ile görev yaptıkları saray arasında köprü görevini de üstlenmişlerdir.

**KAYNAKÇA**

- ABÛ'L-FARAC, G. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ö. Rıza Doğrul. 2 Cilt, Ankara: TTK Yayınları, 3. Basım.
- AĞIRAKÇA, A. (2004). *İslam Tıp Tarihi*, İstanbul: Akdem Yayınları.
- Ali, Mohd Akhtar - Hamiduddin, "Qarâbâdhîn (Pharmacopoeia) in Greeco-Arabian Era : A Historical and Regulatory Perspective", *International Journal of Human and Health Sciences*. V/4 (Ekim 2021).
- BAYAT, A. H. (1999). *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılık Kurumu ve Hekimbaşılar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- BAYAT, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- DALEN, Elaine Van. (2021). "Medical translations from Greek into Arabic and Hebrew", *The Routledge Handbook of Translation and Health*, ed. S. Susam Saraeva - Eva Spisiakova. London.
- DEMİRCİ, M. (1996). *Beytü'l-Hikme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- DOĞRUYOL, H. (1992). "Buhtîşû' B. Cibrâîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. VI/378. İstanbul: TDV Yayınları.
- EL-HAMÂRİNE, N. (2012). "İslam Medeniyetinde Tıp tarihine Dair Yeni Bir Yorum", çev. Eyyüp Tanrıverdi, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, XX/1, 145-171.
- ERCİLASUN, A. B. (2019). "Eski Türklere Ev ve Mesken Kavramı", *Altay Toplulukları Mesken ve Mesken Kültürü*, ed: İlhan Şahin ve ark. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay., 27-40.
- GENÇEL EFE, Z. (2019). *İslam Tıp Tarihi*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- GÜNER, A. (2005). *Biyografilerle Adudi Hastanesi Tarihi*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- HİTTİ, P. (1981). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- İBN BUHTİŞÛ'. (2014). *Tıp Sanatı ve Nefsin Halleri*, çev. Abdülkadir Coşkun. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İBN EBÛ USAYBİA. (1998). *Uyûnü'l-enbâ' fî tabakâti'l-eṭṭbbâ'*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İBNÜ'N-NEDİM, M. (2019). *el-Fihrist*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul.
- KATİPOĞLU, H.- İ. KUTLUER, (1998). "Huneyn b. İshak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XVIII/377-90. İstanbul: TDV Yayınları.
- KAYA, M. (1992a). "Buhtîşû' b. Curcis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VI/378. İstanbul: TDV Yayınları.
- KAYA, M. (1992b). "Ubeydullah B. Cibrâîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VI/380. İstanbul: TDV Yayınları.

***Abbâsî Sarayında Rol Alan Hekimler: Buhtîşû' Ailesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi***

---

- KIFTÎ. (2005). *İhbârü'l-'ulemâ' bi-aĥbâri'l-ĥükemâ'*. thk. İbrâhim Şemseddin, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- KURT, E. (2021). "Cibrâil b. Ubeydullah", *İslam Bilim Öncüleri – Tıp*, ed. Zehra Gençel Efe, İstanbul: Mana Yayınları.
- MÂRÎ B. SÜLEYMÂN. (1899). *Aĥbâru Fetâriketi Kürsiyyi'l-Meşrik min Kitâbi'l-Miecdal*. thk. Henricus Gismondi, Roma.
- MAVROUDÎ, M. (2015). "Greek Language and Education under Early Islam", *Islamic Cultures, Islamic Contexts*, ed. Behnam Sadeghi Boston: Brill.
- NAGAMÎA, H. F. (2010). "A Museum and Library of Islamic Medical History: A New Perspective", *Journal of ISHIM*, ed. Ayşegül Demirhan Erdemir, Abdul Nasser Kaadan. Ankara: Nobel, 8-9/130.
- O'LEARY, D. L. (1979). *How Greek Science Passed To Arabs*. Scotland: Caledonian Graphics.
- ÖZTÜRK, L. (2012). *İslam Toplumunda Hristiyanlar*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- ÖZTÜRK, L. (2018). *İslam Dünyasında Hastaneler*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- POLATOĞLU, Selahattin. (Aralık 2019). "Çağının Tanığı Olarak Abbâsî Saray Tabipleri", *Van İlahiyat Dergisi* VII/11, 208-232.
- SÖYLEMEZ, M. M. (2015). *Bilimin Yitik Şehri Cündişâpûr*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- ŞENEL, S. – L. ÖZTÜRK. (Ocak 2021). "Abbâsî Halîfesi Mu'tasım-Billâh Döneminde (218-227/833-842) Saraydaki Bilimsel Faaliyetler", *Bilimname*, 500.
- TANRIVERDİ, E. (2015). "Cahiliye Dönemi Arap Tabibi el-Hâris b. Kelede", *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: XXVII/2, 20-2.
- TURAL, M. (2012). "Mezopotamya ve Suriye'nin Fethinin Abbâsîlerdeki Tercüme Devrine Katkısı", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* V/3, 230-5.
- USLU, R. (1993). "Cündişâpûr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VIII/117-8. İstanbul: TDV Yayınları.
- VURAL, M. (2018). "Abbâsîler Döneminde Bilim Kültür ve Felsefe". *İslam Tarihi ve Medeniyeti*. VI/249-318. İstanbul: Siyer Yayınları.
- YILDIRIM, Taner. – A. ALTUNGÖK, A. (2015). "Abbâsîler Döneminde İslam Tıbbı ve Toplum Sağlığı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* XXV/2, 269-295.
- ZEYDAN, C. (2012). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

### EXTENDED SUMMARY

The Bukhtīshū‘ family joined the palace from the beginning of the ‘Abbāsid state and performed their duties as physicians for nearly two centuries. They made significant contributions to the world of science with their translations and copyrighted works in this field, as well as their role in making the medical institution of the ‘Abbāsid period operational. With the services of this family, Islamic civilization has made great progress in the field of medicine. Those whose information and works have survived in the sources: D̲jurd̲jīs b. Djibrīl, Bukhtīshū‘ b. D̲jurd̲jīs, Djibrīl b. Bukhtīshū‘ b. D̲jurd̲jīs, Bukhtīshū‘ b. Djibrīl b. Bukhtīshū‘, Djibrīl b. ‘Ubayd Allah, ‘Ubayd Allah b. D̲jibrīl. Ibn Abi Usaybia, unlike his predecessors, dealt with these six physicians under headings and gave extensive information about their lives. The basis of classical technology is prepared for work. These are Ibn Abi Usaybia, Ibn al-Nadim, Ibn Al-Kifti and Gregory Abū'l-Farac these are the best discounted prices. These works gave very important details about Bukhtīshū‘. The person Ibn Abī Uṣaybi‘a’ is a physician's work ‘Uyūn al-anbā’ is a physician's stratum, and this scientist is in a position to distinguish himself from being one of his physicians in the ‘Abbāsid period and in a dignified manner.

The Bukhtīshū‘ family is an Assyrian family where many physicians who left their mark on the ‘Abbāsid palace as physicians and scientists were educated. The first physicians of this family were educated in the medical school of Jundishapur and the medical activities of the ‘Abbāsid period began with this family in general.

During the reign of Caliph al-Mansur, D̲jurd̲jīs b. Djibrīl b. Bukhtīshū‘ was invited to the ‘Abbāsid palace as a physician and after this invitation, the Bukhtīshū‘ family period began in the palace. From this date on, family physicians have played important roles both in their medicine, in copyright and translation works, and in the structuring of health institutions.

One of the most important functions of the physicians of the Bukhtīshū‘ family is to act as a bridge in the relations between the Christian subjects and the palace in the ‘Abbāsid State. It is seen that these doctors play an active role from time to time in regulating the taxes of the subjects and meeting their religious needs, and they are effective in the decision of the palace, especially in the patriarch elections. Their proximity to the palace, their value in the eyes of the caliph and senior bureaucrats enabled them to play an active role among the Christian subjects. It is seen that this effect, which started with al-Mansur, became more evident especially in the period of Harun al-Rashid. In addition, the closeness of the caliphs and other high-level bureaucrats enabled them to dominate the operation of the palace and to hear important political movements from the caliph's mouth before anyone else. The relationship of the palace physicians with the caliph and other bureaucrats sometimes reached the level of courtiers. The fact that they treated the leaders of the palace and that they were the courtiers of the caliphs and viziers from time to time increased their political and social importance as well as scientifically.

When Caliph al-Mansûr got sick from his stomach in 765, D̲jurd̲jīs was invited to the palace. After D̲jurd̲jīs worked for about two years, the caliph asked him to bring his son, who was also a well-trained physician, to Baghdad. It is stated that D̲jurd̲jīs is a skilled physician and his knowledge of medicine is very good. It is known that D̲jurd̲jīs wrote a work in Syriac in the kunnāsh type. This work, named al-Kunnāsh was later published by Hunayn b. Ishaq translated into Arabic.

After his death, his son Bukhtîshû' b D̲jurd̲jīs was invited to the palace when al-Hadi, the son of Caliph Mahdi, fell ill. Bukhtîshû' is an important scientist in terms of the copyrighted works he wrote besides being a physician. Kitāb at-Tezkire, which is stated to have been written to teach Kunnāsh -al-Muhtaşār and his son the science of medicine, is one of his known works. These works are important for the history of Islamic medicine. The fact that Abu Bakr Razi frequently refers to these books in his famous work al-Hāwî also supports this idea.

The famous third physician of the Bukhtîshû' family, who served in the 'Abbāsīd palace, was Jibrāîl b Bukhtîshû'. He also known as II. Jibrāîl. His father, the physician, I. He learned from Bukhtîshû' and entered the 'Abbāsīd palace through him. İbn al-Kiftî states that he is one of the most prepared physicians. During the 'Abbāsīd period, he worked as a private physician for three caliphs. Jibrāîl made important contributions to the development of medical science in the Islamic world. He lived in a period when intensive and effective translations were made from Greek, Syriac and Persian to Arabic, and in Bayt al-hikmah both copyright, translation and editing works were at their peak. Therefore, it is unthinkable for such a famous physician to be excluded from these studies.

Bukhtîshû' b Jibrāîl became famous with the name of III. Bukhtîshû'. Upon the death of the physician's father, Jibrāîl b Bukhtîshû', in Madâin, he was appointed as the chief physician of the palace at the request of the Caliph al-Ma'mun and was always with this caliph during the Byzantine campaigns. As a result of Bukhtîshû' being famous for his wealth as well as his professional reputation in medical science, it is seen that especially viziers and other bureaucrats were ahead of him in envying him and they provoked the caliphs from time to time. Thanks to the great opportunities he had, he enabled the famous translator Hunayn b Ishaq to translate Galen's books from Syriac to Arabic.

In addition to their medicine, they also played an important role in translation activities. It is seen that they are effective in the organization and administration of Bayt al-hikmah. They also produced copyright and translated works. Thus, they have a very important position in the development of this branch of science in the history of Islam.